

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

DR. MARY AIKEN

THE CYBER EFFECT

**Psihologia comportamentului uman
în mediul online**

Traducere:
Vasile Bontaș

NICULESCU

Cuprins

Introducere	Când oamenii și tehnologia intră în conflict	11
Capitolul 1	Standardizarea unui fetiș	29
Capitolul 2	Conceput pentru a crea dependență	55
Capitolul 3	Copiii internetului	99
Capitolul 4	Frankenstein și fetița	131
Capitolul 5	Adolescenți, maimuțe și oglinzi	179
Capitolul 6	Relații romantice pe internet	223
Capitolul 7	Ipohondria cibernetică și preocuparea față de starea de sănătate	253
Capitolul 8	Ce se ascunde în adâncuri: rețeaua profundă	283
Capitolul 9	Frontiera cibernetică	323
Mulțumiri		345
Glosar		351
Note		365

CAPITOLUL 1

Standardizarea unui fetiș

Comportamentul uman a fost întotdeauna influențat și modelat de tehnologie, dar nu a existat o influență mai mare, din punctul meu de vedere, decât cea determinată de apariția internetului. Nu trebuie să fi expert în materie de comportament online pentru a observa că există ceva legat de spațiul virtual care provoacă oamenii să fie mai tentați de aventură.

Persistă iluzia că mediul online este mai sigur decât viața reală – și că interconectarea cu alte persoane online presupune într-un fel mai puține riscuri decât contactul față în față. Însă instinctul nostru a fost instruit și perfecționat pentru lumea reală și, în absența indiciilor din lumea reală și a altor informații de mare finețe – expresii faciale, limbaj corporal, spații fizice –, nu suntem capabili să luăm decizii în cunoștință de cauză. Și pentru că nu suntem față în față când comunicăm și interacționăm cu alții online, putem fi anonimi sau, mai important, ne simțim așa. După cum am arătat în prologul acestei cărți, online ne putem simți eliberați și încurajați. Oamenii pot să-și piardă inhibițiile și într-un fel „să se comporte ca la beție”, deoarece pentru unii prezența în mediul online le poate afecta judecata și le poate crește impulsivitatea, într-un fel oarecum asemănător consumului de alcool. Dezinhibarea este facilitată de condițiile de mediu ale spațiului cibernetic – lipsa autorității percepute, anonimatul, precum și simțul distanței sau al deplasării fizice.

Vedeți acest lucru în schimbarea procedurilor rituale prin care se face curte unei femei, cu imagini *selfie* și prin *sexting*¹⁵, dar și prin schimburi de cochetării pe site-uri de socializare. Online ne simțim mai bine fiind îndrăzneți și direcți.

¹⁵ Mesaje cu tentă sexuală. (*n. trad.*)

O persoană poate avea bun-simț, atitudine rațională și cumpătate în viața reală, dar le lasă pe toate la intrare când accesează spațiul virtual. De ce?

În psihologia cibernetică, explicația pentru acest comportament mai îndrăzneț este cunoscută sub numele de *efectul de dezinhibare online*, introdus inițial de John Suler, extrem de apreciat și acceptat în prezent de cercetătorii din domeniu. Un alt factor puternic pe care l-am studiat și despre care am scris, este *escala-darea online*. Este o construcție teoretică (un concept) folosit pentru a descrie accentuarea – sau amplificarea – comportamentelor problematice în spațiul online, așa cum mulți dintre noi am observat deja, de la schimburi excesiv de ostile prin e-mailuri incendiare, texte agresive și postări jignitoare, ofensatoare, până la comentarii menite să provoace.

Nu pentru că tehnologia ar fi rea pentru noi sau negativă în sine. Probleme apar când ignorăm impactul acesteia. Cei mai mulți oameni nu înțeleg efectul pe care mediul online îl poate avea asupra lor. Ei cred că e la fel ca oriunde altundeva. Persoanele care au un comportament impulsiv sau se luptă cu o tendință de a acționa în grabă pot fi deosebit de vulnerabile. Dar datorită efectului escaladării online, oricine poate adopta mai repede un comportament nou, cu norme noi de conduită.

Mai târziu, într-un capitol despre romantismul online, voi aduce în discuție noile modalități în care oamenii se întâlnesc, își fac prieteni, formează comunități și găsesc online conexiuni personale semnificative. Voi explora totuși, în acest capitol, impactul tehnologiei asupra unei părți mai mici a populației, în special asupra persoanelor care au un fetiș (parafilie) – un comportament sexual atipic. Ce rost are să analizăm atât de atent o anumită populație online? Studiind efectele extreme ale tehnologiei asupra comportamentului marginal sau neobișnuit, începem să vedem mai clar implicațiile mediului online pentru noi toți. Ca psiholog criminalist specializat în mediul online, am văzut acest lucru demonstrat în repetate rânduri: ori de câte ori tehnologia vine în contact cu o predispoziție subiacentă sau o tendință pentru un anumit tip de comportament, aceasta poate duce la o amplificare sau escaladare comportamentală.

Aș susține că tendințele și vulnerabilitățile care provoacă cele mai mari dificultăți în viața reală ar putea dobândi online un caracter încă și mai agresiv. Asta este valabil pentru orice comportament. Dacă astfel de tendințe nu sunt distructive sau periculoase, impactul poate fi destul de inofensiv, blând. Dacă, de exemplu, cuiva îi place să viziteze forumuri online pentru grădinari, nu există prea multe tendințe autodistructive în acest caz. Dar există multe alte cazuri

de comportament riscant, care pot deveni mult mai expuse la primejdii online, în special comportamentul patologic și criminal. Iată un exemplu despre ceea ce vreau să spun: Un hărțuitor sexual¹⁶ din lumea reală se concentrează, de regulă, asupra unei singure victime în orice moment dat, dar un hărțuitor sexual cibernetic¹⁷ poate pândi mai multe victime simultan, pentru că tehnologia a făcut posibil acest lucru. Hărțuirea sexuală prin urmărire online¹⁸ este considerată o evoluție a unui comportament criminal din lumea reală. Spațiul online este un teren de reproducere pentru mutații. Comportamentul din lumea reală migrează acolo și se amplifică sau se accelerează. Acest lucru poate avea uneori implicații serioase în realitate.

Un exemplu de fetiș sexual

Jordan Haskins nutrea vise mărețe de a face ceva important pentru orașul său natal, slab populat, Saginaw County, Michigan. Tânărul palid, de douăzeci și trei de ani, cu un aspect elegant, sugerând o persoană care nu încalcă regulile și nu provoacă probleme, s-a autodeclarat ca fiind „proviață, profamilie, prolibertate și procredință”. În vara anului 2014, în timp ce era încă student la Universitatea Baptistă din Maranatha, și-a anunțat candidatura pentru o funcție politică, în speranța că va servi ca reprezentant al districtului 95 din Michigan în parlamentul local. El s-a pozat pentru o fotografie care a apărut pe site-ul său de campanie, afișând cel mai fermecător zâmbet, cu imaginea sa suprapusă peste un fundal cu un drapel american, o copie în culori sepie a unui fragment din Declarația de Independență și o lucrare de artă care părea a descrie cele trei cruci de pe Calvary¹⁹, sinonime cu crucificarea, totul cu un contur întunecat.

Candidatul republican a spus că dragostea lui față de istorie, filozofie, religie și politică l-a determinat să candideze pentru o funcție publică și să contribuie la binele societății. El și-a dat seama că vocația lui era guvernarea.

„Mi-am găsit locul potrivit”, a spus Haskins, „vocația mea, chemarea”.

A avut și alte pasiuni, cum s-a dovedit ulterior. Înainte de intrarea în campanie, Haskins a fost nevoit să-și explice cazierul judiciar. A fost acuzat și a pledat vinovat pentru patru încălcări ale drepturilor de proprietate publică și privată

¹⁶ În original, *stalker*. (n. trad.)

¹⁷ În original, *cyberstalker*. (n. trad.)

¹⁸ În original, *cyberstalking*. (n. trad.)

¹⁹ Golgota. (n. trad.)

și folosirea ilegală a vehiculelor guvernamentale într-o perioadă de zece luni, în 2010 și 2011.

Interogat de poliție în momentul arestării sale, Haskins a recunoscut că a intrat de două ori abuziv într-o curte a unei instituții guvernamentale, unde erau parcate o camionetă de tip pick-up pentru controlul țăntarilor și mașina de patrulare a șerifului, a smuls firele de la bujii, s-a așezat pe scaunele din față ale mașinilor și s-a masturbat în timp ce asculta zgomotul produs de accelerarea motoarelor.

Acest comportament se numește *cranking*²⁰, a explicat el poliției. Haskins a fost condamnat la un an și opt luni de închisoare în 2011. A fost eliberat condiționat cu doar unsprezece zile înainte de alegeri. „Eram cuprins de o stare tulbure din punct de vedere mental și emoțional când am făcut ceea ce am făcut”, a declarat candidatul în presa locală, întrebat fiind în 2014 cu privire la condamnările sale. „Numai așa pot explica.”

Pornirea motorului unui autoturism? Ce naiba l-a făcut să sară gardul în parcarele departamentului de poliție, să pătrundă într-o mașină, și toate celelalte?

„A fost vorba doar de distracție, risc și emoție”, a spus Haskins.

Și cum a descoperit acest comportament bizar?

„Am citit despre el online”.

Anatomia unui fetiș

În spatele centrelor comerciale New Age și al magazinelor hippie, pe lângă ulei esențial de tămâie și de patchouli, veți găsi rafturi cu mici sculpturi de vânzare. Inspirare de practicile animismului nativ american și ale cultelor religioase din Africa de Vest, aceste mici talismane (amulete) în formă de animale se crede că sunt impregnate cu puteri supranaturale, purtătoare de energie, de mesaje din lumea spiritului sau, pur și simplu, de noroc. Fiecare dintre aceste obiecte este numit „fetiș”.

Folosirea cuvântului *fetiș* pentru un obiect care provoacă excitare sexuală este atribuită psihologului francez Alfred Binet, acesta fiind binecunoscut pentru elaborarea celor mai vechi teste de inteligență. În limbajul comun, un fetiș descrie o forță sau o dorință neobișnuită în raport cu o anumită condiție sau activitate. O femeie ar putea spune cu blândețe: „Pantofii sunt fetișul meu”, în sensul că ea

²⁰ Fetiș sexual legat de încercarea de a porni motorul unui autoturism. (*n. trad.*)

cheltuieste o sumă exagerat de mare din venitul ei pe încălțăminte. Un bărbat ar putea spune că tocurele stiletto îl excită. De fapt, picioarele și obiectele asociate cu acestea sunt fetișurile cele mai obișnuite. În psihologie, *tulburarea fetișistă* este o condiție de sănătate mintală care se axează pe folosirea obiectelor neînsuflețite ca sursă de satisfacție sexuală.

De la bun început se pune întrebarea: ce anume determină dezvoltarea unui fetiș? Sigmund Freud a argumentat, în faimosul său eseu despre fetișism din 1927, că fetișurile sexuale au fost rezultatul blocajului evoluției psiho-sexuale. Freud scria: „Acum, când spun că fetișul este un substitut pentru penis, voi produce cu siguranță dezamăgire; așa că mă grăbesc să adaug că nu este un substituent pentru orice penis, ci pentru un penis particular și destul de special, care a fost extrem de important în copilăria timpurie, dar care s-a pierdut ulterior.”

Interesant, Freud credea că predominanța piciorului și pantofului ca fetișuri ar putea fi explicată prin amintirile timpurii ale copilului de a fi așezat pe podea și de a privi în sus la fusta unei femei.

Există mulți critici ai perspectivei și teoriilor lui Freud. Numeroși psihologi contemporani sunt sceptici față de abordarea sa terapeutică (psihanaliza) și se distanțează de ea. Se întâmplă, însă, ca eu să apreciez lucrarea lui Freud pentru că ajută adesea la clarificarea problemelor comportamentale complexe, iar în aceste zile teoria psihanalitică a progresat mult față de ideile lui Freud. Mai multe abordări psihanalitice contemporane dau explicații diferite pentru fetișuri și descriu modul în care acestea pot deveni o cale pentru ca indivizii să-și mențină un sentiment coerent al sinelui. Dar, în general, alte școli din cadrul psihologiei au o mare putere sau o influență, de la teoria dezvoltării cognitive a lui Jean Piaget la teoria dezvoltării psihosociale a lui Erik Erikson. În prezent, există un interes enorm în biopsihologie și modul în care creierul și neurotransmițătorii ne influențează comportamentul.

Bănuiesc că dacă ar fi azi în viață, Freud ar fi foarte interesat de impactul tehnologiei asupra umanității. Deoarece el a susținut că impulsurile sexuale se află la rădăcina celor mai multe dintre comportamente, sunt sigură că el ar identifica impulsurile sexuale ca pe un factor care contribuie la unele comportamente online.

Se află sexul în spatele tuturor conduitelor obscure? Freud însuși a spus odată: „Uneori o țigară este doar o țigară.”

Și totuși, experiențele din copilărie par să explice unele fetișuri. Așa cum scriu psihologul Robert Crooks și terapeutul sexual Karla Baur în manualul lor

universitar, *Our Sexuality*²¹, un băiat poate asocia excitarea cu obiecte care aparțin unei persoane importante din punct de vedere emoțional. Procesul acesta de asociere este uneori numit *transformare simbolică*, atunci când obiectul feteșului este investit de imaginație cu puterea sau esența proprietarului său. În psihanaliza contemporană, feteșul este un *obiect al sinelui* sau un obiect care reprezintă un altul semnificativ, de obicei, un părinte.

Unii dintre experți susțin că există asemănări între comportamentul feteșist și tulburarea obsesiv-compulsivă (TOC). Și, pentru o astfel de tulburare, odată instalat și fixat, un feteș reprezintă o nevoie, o dorință, un impuls dificil de negat – un comportament în fața căruia este foarte greu să rezisti. Procesul de condiționare este de obicei gândit de psihologii moderni ca întărind feteșul. Asemenea faimoșilor câini ai fiziologului rus Ivan Pavlov care salivau ori de câte ori îl vedeau pe asistentul de laborator al lui Pavlov, pentru că anticipau primirea hranei, există speranța unei recompense la vederea feteșului sau la formarea unor imagini mentale despre comportamentul acestuia. În cazul lui Haskins, el fusese arestat anterior ca minor pentru că pătrunsese ilegal în mașini străine, condusesse, de plăcere, vehicule furate și poate că toate acestea constituiau aventuri palpitate pe care el dorea să le retrăiască mereu. De fiecare dată când pătrundea ilegal într-o mașină, comportamentul său era recompensat, consolidând și întărind feteșul. Cu cât risca mai mult făcând o mică *încercare de a porni motorul unui autoturism în care intrase prin efracție*, cu atât mai înrădăcinat devenea comportamentul său. În acest fel funcționează condiționarea.

Numărul tot mai mare de site-uri care pun la dispoziția clienților ceea ce-și doresc în materie de feteșuri sexuale cu mașini (inclusiv pedalsupreme.com, care oferă „acționarea pedalelor, ambalarea motorului²², imagini video și fotografii pentru picioare²³ sau tălpi²⁴”) este un semn că asistăm la o tendință în creștere. Există, de asemenea, un canal YouTube, pumpthatpedal.com, care oferă noi produse în fiecare săptămână. Potrivit sexologului dr. Susan Block, o posibilă explicație psihologică a acestui comportament este că „sunetul înfundat al unui motor turat le amintește de libidourile proprii care sunt accelerate”.

Un feteș poate fi creat în laborator. Într-un experiment clasic de condiționare, unui grup de subiecți masculi dintr-un laborator li s-a prezentat în mod repetat

²¹ *Sexualitatea noastră* (n. trad.)

²² În original, *cranking* (n. trad.)

²³ *Crurofilia* (n. trad.)

²⁴ *Podofilia* (n. trad.)

slide-uri erotice cu femei nud. Din când în când, în slideshow apărea o imagine Reu cizme pentru femei. Curând, bărbații au avut o reacție sexuală doar la apariția fotografiei cu cizme prezentată separat, și ulterior au răspuns în mod similar la imagini ale altor tipuri de încălțăminte pentru femei. Dacă o fotografie a unei perechi de cizme pentru femei ar putea fi folosită atât de ușor pentru a activa dorința, imaginați-vă cum ar putea internetul (cu stocul său infinit de imagini) să inspire, să insuflă și să susțină un fetiș. Să revenim la Jordan Haskins, cel care a pierdut alegerile pentru Districtul 95 după ce a devenit subiectul unor numeroase relatări în mass-media – precum și subiectul unor investigații și evaluări nemi-loase. „Poate că nu îmi respectați politica, poate că nu îmi respectați ideile, dar ar trebui să mă respectați măcar ca persoană”, a spus Haskins. Dar nu cred că mulți oameni l-au considerat așa.

Politicieni + Parafilie

Comportamentele sexuale neobișnuite au fost odată etichetate ca „deviante” sau „perverse”, chiar și în referințele clinice. Mai recent, a fost adoptat un termen generic mai puțin încărcat de subtexte, mai puțin moralizator, *parafilia*, pentru a descrie o serie de comportamente atipice care includ fetișuri. *Parafilia* înseamnă „dincolo de iubirea obișnuită sau tipică”. Acest lucru face aluzie la faptul că aceste comportamente nu sunt asociate în mod obișnuit cu o relație romantică tradițională. Având în vedere creșterea aparentă a numărului de site-uri care se ocupă cu parafilia, comportamentul sexual atipic poate deveni mai frecvent. Nu trebuie să cauți prea departe exemple din viața publică a unor persoane care, ca și Jordan Haskins, au avut totul de pierdut – și chiar au pierdut – când a fost dezvăluit comportamentul lor sexual neobișnuit sau bizar. Mă gândesc la congressmanul american Anthony Weiner și la fotografiile explicite cu el pe care le-a trimis femeilor întâlnite online. Mă gândesc la senatorul american David Vitter care plătea prostituate și îi plăcea ca acestea să-i schimbe scutecele. Și mă mai gândesc la guvernatorul statului New York, Eliot Spitzer, care insista să-și păstreze ciorapii negri, lungi, în timp ce făcea sex cu o damă de companie. Pare incredibil, dar căsătoriile acestor politicieni, cu excepția lui Spitzer, au supraviețuit după ce obiceiurile lor sexuale neobișnuite au ieșit la lumină. Actorul David Carradine, care a fost găsit mort și atârnat într-un dulap din camera de hotel, nu a fost atât de norocos. Potrivit unei foste soții, el se afla într-o parafilie extrem de periculoasă, numită *hipoxifilie*, constând în practici care restricționează intenționat fluxul de

oxigen către creier pentru autosatisfacere erotică²⁵. *Manualul de Diagnostic și Clasificare Statistică a Tulburărilor Mintale*, ediția a 5-a sau DSM-5, cea mai recentă versiune a clasificării standard a tulburărilor psihice folosite de profesioniștii din domeniul sănătății mintale la nivel mondial, descompune parafilia în opt tipuri principale de afecțiuni: tulburarea exhibiționistă, tulburarea fetișistă, tulburarea frotteuristică, tulburarea pedofilă, tulburarea de masochism erotic²⁶, tulburarea de sadism sexual²⁷, tulburarea transvestică²⁸ și tulburarea voyeuristică²⁹. Comportamentul descris în definiția majorității acestor termeni nu este probabil prea greu de identificat, deoarece terminologia clinică a intrat în limbajul comun, cu excepția *frotteurismului*, o tulburare în care o persoană obține plăcerea sau satisfacția sexuală prin frecarea corpului sau a organelor genitale de o altă persoană, de obicei într-o mulțime (un motiv bun de a evita folosirea metroului supraaglomerat de la ore de vârf).

Dintre cele opt tulburări de parafilie, de departe cele mai frecvente sunt: *tulburarea transvestică*, care se referă la o persoană care se confruntă cu o excitație sexuală intensă și repetată obținută prin îmbrăcarea și purtarea hainelor sexului opus; *tulburarea exhibiționistă* care constă în comportamentul unei persoane care își arată organele genitale în public; *tulburarea voyeuristică*, termenul clinic pentru activitățile unui „Tom care trage cu ochiul”, mulțumit să spioneze femei goale; și, în cele din urmă, cea mai îngrijorătoare, *tulburarea pedofilă* care descrie comportamentul unui individ excitat sexual de copii.

Unele dintre aceste tulburări au tendința de a se asocia, ceea ce înseamnă că un individ ar putea avea mai mult de o parafilie. Nu este neobișnuit să găsim împreună fetișismul, transvestismul și sadomasochismul.

S-a scris despre zeci de alte parafilii – de la atracția sexuală față de persoane cu organe sau membre amputate (*acrotomofilia*), morți (*necrofilie*), femei însărcinate (*maiesiofilia*), jucării împăiate și personaje din parcurile tematice (*plusofilia*). Cele mai comune fetișuri includ pantofi, articole din piele și latex și lenjerie de corp pentru femei.

²⁵ Persoanei asfixiate îi este indusă o stare semihalucinogenă care, combinată cu orgasmul, poate da senzații mai puternice decât cocaina. (*n. trad.*)

²⁶ A fi umilit sau forțat la umilință. (*n. trad.*)

²⁷ A provoca sau a suferi umilință. (*n. trad.*)

²⁸ Travestirea. (*n. trad.*)

²⁹ Observarea activității sexuale. (*n. trad.*)

Cât de anormală este chestia asta? Este Jordan Haskins doar un tip obișnuit, cu vise și ambiții politice, a cărui curiozitate online l-a condus în jos către o mare „gaură de iepure” psihologică?³⁰

Ca multe alte comportamente atipice, fetișurile pot fi dispuse pe o axă continuă, de la moderate – înclinații rareori afișate – până la comportamente pe deplin dezvoltate care se manifestă regulat. Mulți oameni pot recunoaște sau experimenta variante ușoare ale acestor dorințe sau „interese” (așa cum se pronunță în mod delicat DSM-5), dar ele apar numai în fantezii personale. Dacă un individ are un fetiș specific și îl folosește explicit cu un partener voluntar sau dacă un astfel de comportament este integrat în activitatea sexuală normală, atunci aceasta nu este considerată o tulburare.

Cele mai multe fetișuri nu sunt dăunătoare nimănui, dar pot exista implicații legale. Interesant este că infracțiunea asociată cel mai des cu comportamentul fetișist este spargerea – comisă de o persoană care trebuie să-și satisfacă nevoia de a avea un obiect-fetiș, cum ar fi un sutien sau chiloții unei femei, și să o spargere în casa unui vecin pentru a le fura. În același fel, ceea ce l-a aruncat pe Jordan Haskins în închisoare nu a fost tulburarea de *cranking*, ci accesul neautorizat pe o proprietate privată, precum și scoaterea bujiilor unei mașini, ceea ce a generat un prejudiciu în dauna proprietății guvernamentale. Încadrarea juridică a infracțiunii a constat în „utilizarea ilegală a unui autovehicul”.

Un fetiș este considerat o tulburare dacă provoacă fantezii recurente intense și dacă partenerii sunt obligați sau constrânși să participe. Apoi, se consideră tulburare și un comportament care poate provoca probleme într-o relație și se poate agrava până la a deveni prea puternic și distructiv. În termeni clinici, diferența dintre o preferință sexuală și o tulburare diagnosticabilă se reduce la un cuvânt-cheie: *disconfort*.

Pentru a fi diagnosticat cu o tulburare de parafilie, o persoană trebuie:

- să simtă un disconfort personal accentuat legat de interesul său, disconfort ce nu este un rezultat al neacceptării sociale a unui asemenea comportament;

sau

- să aibă o dorință sexuală sau un comportament ce presupune afectarea psihologică, rănirea sau moartea altei persoane, sau nevoia de a

³⁰ În original *rabbit hole*, metaforă pentru o intrare în necunoscut, o experiență psihedelică marcată de rătăcirea preluată din *Alice în Țara Minunilor*. (n. trad.)